

Fakultatief? Fakultaaltief! Taaldief!

Anton Nijholt
Universiteit Twente

d'Onduitschheid en de taalsmet van het Land
Week eenigzins voor 't licht van uw verstand,
O Spiegels, o Stevynen, o De Grooten!

Inleiding

Christiaan Huygens schreef in zijn moedertaal, het Nederduits, of in het Frans. Daarna vertaalde hij het, als hij tijd en zin had, in het Latijn, het wetenschappelijke Esperanto van die tijd. Hugo de Groot had hem wellicht geïnspireerd. Schrijvend in het Latijn merkte die op, terwijl hij de lof van Stevin bezong:

"Indien wij allen het voornemen hadden om in eene allergeschikste, en, 't geen ons ten prikkel moest strekken, in onze eigene taal, zaaken van een algemeen belang te boek te stellen, liever dan, door het vernis van vreemde welspreekendheid, ik weet niet wat voor een schijn van geleerdheid na te jaagen, zoo zouden wij onze eeuw, die geletterdste die 'er bij mogelijkheid kan uitgedacht worden, ook tevens voor de wijste kunnen verklaren."

"Alle weetenschappen hebben dan de grootste vorderingen gemaakt, wanneer ze in de dagelijksche landstaal voor allen zijn bloot gelegd. Dit heeft den Grieken, dit den Romeinen behaagd; en ter zelfder tijd dat wij ons van hunne taal bedienen, verachten wij eventueel hunnen grondregel."

Kiezen voor een taal is niet iedereen gegeven. Als kind mag je taal verwerven uit een meestal eenzijdig aanbod. Bij een tweede of derde taal is er soms wat meer keuzevrijheid. Er blijven echter tal van talen die onbekend voor je blijven en waar je ook nimmer naar zult talen. Als het aan de Europese Gemeenschap ligt blijft dat zo.

Taal en de Europese Gemeenschap

De Europese Gemeenschap heeft negen talen. Men heeft niet één taal als voertaal willen kiezen. Problemen in de Voerstreek zouden nog groter worden dan ze al zijn. In woord en gebaar wordt de lof gezongen van de linguïstische diversiteit van Europa. Nationalisme wordt vaak gekoppeld aan linguïstische identiteit. Het door de EG niet erkennen en toelaten van die identiteit zal leiden tot het zich afkeren van Europa. In pleidooien voor het behouden van de linguïstische diversiteit wordt niet geschuwd te verwijzen naar gebeurtenissen in Oost-Europa en de Balkan. Het accepteren van een multi-linguaal Europa en het niet willen discrimineren van talen vereist in ieder geval dat alle documenten in tal van talen afgeleverd moeten worden en dat bij bijeenkomsten simultaan vertaald wordt. Er mogen geen taaldrempels zijn wil een ieder gelijkwaardig kunnen participeren. Met het werkelijk één worden van Europa kunnen menselijke vertalers het werk niet aan. Vertaalmachines worden te hulp geroepen. Informatiesystemen en netwerken moeten multi-linguaal worden.

Bij het verder streven een verenigd Europa zo groot mogelijk te laten worden zal het niet-discriminatie beginsel veelvuldig worden aangeropen. Bij het werkelijk één worden zal ook steeds meer duidelijk worden dat er steeds meer tegen gezondigd zal

worden. Ook nu al wordt eerst naar de 'grote' talen gekeken: Frans, Duits en Engels. Duitsland, Frankrijk en België leveren soldaten aan een Europese legermacht. Ook Spanje zal volgen. Welke taal wordt binnen deze legermacht gesproken? Frans, Duits en Engels zijn nog de officiële talen van dit Eurocorps. Er werd gesuggereerd dat een ieder aangesproken zou moeten worden in zijn eigen taal (het hoffelijkheidsprincipe). Maar België bestaat uit Vlaanderen en Wallonië. De Vlaamse Belgische minister dreigde geen soldaten te leveren als Nederlands geen officiële taal zou mogen worden. Dat in de 1e wereldoorlog tal van Vlaamse soldaten hun Franstalige officieren niet konden verstaan en daardoor de dood in werden gecommandeerd is nog steeds een obsessie voor veel Vlamingen. Het niet-discriminatie beginsel zal bij verdere éénwording steeds leger van inhoud worden.

Machinaal Vertalen

Natuurlijke taal en taalgebruik is niet te formaliseren. Dit wil niet zeggen dat een computer zich nimmer als taalverwerkend systeem, dat zich kan meten met mensen in hun taalgedrag, kan manifesteren. Het meest klemmende taalprobleem voor de Europese Gemeenschap is vanaf het begin geweest de mogelijkheid om het vertalen van documenten in de ene taal naar een andere taal zonder tussenkomst van mensen te kunnen laten gebeuren. Een gebrekkig werkend vertaalsysteem werd aangeschaft en gebruikt, maar menselijke tussenkomst was daarbij wel onontbeerlijk om tot een begrijpelijke vertaling te komen. Het is niet helemaal duidelijk of het op waarheid berust, maar een van de beheerders van het Europese vertaalsysteem SYSTRAN wist halverwege de jaren tachtig waardering te oogsten bij kritische collega's door te melden dat de vertaling van "La Cour de Justice envisage la création d' un cinquième poste d' avocat général" volgens het systeem de vertaling "The yard of justice is considering the creation of a fifth general advocado station" opleverde. In 1982 ging het EUROTRA project van de Europese Gemeenschap van start: het maken van vertalers, eventueel op een beperkt onderwerpgebied, tussen de Europese talen. Op het hoogtepunt waren meer dan 200 onderzoekers uit verschillende landen bij het project betrokken. Evenals alle andere soortgelijke projecten leidden de investeringen niet tot bruikbare resultaten.

Binnen de Europese Gemeenschap is de koers verlegd naar 'language' of 'linguistic' engineering. M.a.w., een vorm van natuurlijke taal beschrijven waarbij het geenszins nodig is uit te gaan van een volledige beschrijving van de natuurlijke taal. Niet de taalbeschrijving, maar het taalprodukt en zijn functionele omgeving staan centraal. Inderdaad, er zijn tal van taaltoepassingen aan te wijzen waarbij het geenszins nodig is uit te gaan van een volledige en formele beschrijving van taal en taalgebruik. Zeker is dit het geval als men uitgaat van een beperkt domein, bijvoorbeeld, het vragen van informatie over schouwburgactiviteiten, een bijbehorende taalschat en bijbehorend taalgebruik. Bij zo'n voorbeeld is een onderzoeker dan ook meer een ontwerper van een bepaald soort mens-machine interface dan een (computationele) linguïst. Ook bij het machinaal vertalen waarbij men zich beperkt tot een wel-gedefinieerd domein (bijvoorbeeld het onderhoud van een bepaald type vliegtuigen) kan de informatica-benadering vruchten afwerpen.

Dat een taalbeschrijving die uitgaat van een beperking van een domein en taalgebruik kan leiden tot nieuwe en zinvolle taalprodukten is inmiddels algemeen aanvaard. Er wordt niet altijd naar gehandeld. Ook als men weet dat de door subsidiegevers beoogde doelen niet worden gehaald doordat uitgegaan moet worden van een te algemeen taalgebruik accepteren onderzoekers geld. Bijvoorbeeld in het geval van het bovengenoemde EUROTRA project merkte een van de onderzoekers naar aanleiding van de vraag "Waarom niet ingegrepen?" op: "Goedgekeurd door het

(Europese) Parlement, de raden, en god weet wat voor organen. Ga je daar verandering in aanbrengen, dan heb je grote kans dat het parlement zegt : 'ja luister eens, het gaat niet goed met dat projekt. Laten we het geld maar voor de bodemloze put van landbouwsubsidies gebruiken.' Nou, en dat risico heeft niemand aangedurfd."

Weg met Natuurlijke Taal

De ervaringen met dergelijke projekten heeft er wel toe geleid dat men binnen de Europese Gemeenschap meer aandacht wil besteden aan een meer pragmatische benadering van taal. Geen abstracte selectieve modellen maar gereedschappen voor het manipuleren van natuurlijke taal zoals het dagelijks binnen verschillende domeinen gebruikt wordt. Er wordt dan ook gesproken van 'linguistic' of 'language engineering' en de 'linguistic engineer' dient beschrijvingen te ontwikkelen van werkelijke taalfenomenen, verwerkbaar door hedendaagse informatietechnologie, opslaambaar in computergeheugens en transporteerbaar over communicatienetwerken. Zoals informatici samenwerken met bedrijfskundigen ten behoeve van bedrijfsautomatisering, met elektrotechnici ten behoeve van communicatienetwerken zullen informatici samenwerken met linguïsten ten behoeve van taalautomatisering. Daarbij ontstaat langzamerhand ook een idee over hoe in Europa informatietechnologie en taal zullen samengaan. Daarbij wordt de volgende redenering gehanteerd.

Natuurlijke talen zullen invloed ondervinden van de informatietechnologie. Daarbij gaat het niet zozeer om de introductie van nieuwe termen, als wel om het niet samen kunnen gaan van vrij, flexibel en literair taalgebruik met de informatietechnologie. Nodig zijn 'technologische' of 'gereduceerde' versies van moedertalen wil men dat ze op correcte wijze te manipuleren zijn door de informatietechnologie. De betekenis van ieder woord moet vastliggen, onjuiste zinsinterpretaties moeten onmogelijk zijn. Informatietechnologie biedt de mogelijkheid om tal van drempels tussen landen te slechten, inclusief de taaldrempels, maar het vergt aanpassingen. De redenering is dat een economische eenheid als de Europese Gemeenschap, niet alleen infrastructures nodig heeft wat betreft recht, financiën, transport en telecommunicatie, maar ook op het terrein van taal. Een land dat geen gereduceerde of technologische versie van haar taal heeft, zal in de toekomst niet deel kunnen nemen aan kennisuitwisseling op bestuurlijk, wetenschappelijk of technisch gebied. (in de eigen taal). Het creëren van die infrastructuur kan enkel tot stand komen onder stimulans van de EG. Het ontbreken van die stimulans zou betekenen dat enkel de 'grote' talen overleven. De taal-infrastructuur dient tot stand te komen door het werken aan taalproducten, Dit dient, volgens de EG experts, niet te gebeuren in afzondering van, of gescheiden van, de impulsen die dat werk kan geven of kan ontvangen van de wereld van de informatica. Nee, in hun rapporten wordt gesteld dat er sprake moet zijn van een bewust ontworpen beleid dat zich moet richten op het tot stand brengen van een 'taal en informatica' huwelijk. Het instrument van dat beleid is 'language engineering'. Het doel is de promotie van een taalindustrie. En de taalindustrie heeft geen boodschap aan Simon Stevin, Hugo de Groot en Christiaan Huygens.